

Nielegalna migracja

Tekst z kursu internetowego „Rändekool”

maailmakool.ee/randekool

Mari-Liis Jakobson

Jakie są przyczyny nielegalnej migracji? Jakie podejmuje się środki i stosuje sposoby, by ją powstrzymać lub jej zapobiegać?

Ludzie wędrowali po świecie od tysięcy lat, ale zjawisko, które nazwano nielegalną migracją, pojawiło się dopiero niedawno, a konkretnie w ostatnim stuleciu. Stało się tak głównie dlatego, że państwa zdecydowały się kontrolować swoje granice i osoby przebywające na ich terytorium. Na tej podstawie wytyczono kanały legalnej migracji, a wszystko poza ustalonymi ramami zostało uznane za *nielegalne*.

Można powiedzieć, że nielegalna migracja ma miejsce w sytuacji konfliktu praw krajowych i migracyjnych. W sytuacji, gdy ludzie migrują w inny sposób niż chcą tego kraje. Gdy czynniki zachęcające i zniechęcające do migracji są silniejsze niż strach przed złamaniem prawa (czynniki te omawiamy w [artykule 3 „Dlaczego ludzie migrują?”](#)).

Czy można migrować nielegalnie?

Granica między migracją legalną a nielegalną bywa cienka. Przykładowo osoba, która nielegalnie przekroczy granicę danego kraju, a następnie w obecności straży granicznej zawnioskuje o ochronę międzynarodową, może legalnie pozostać na jego terenie, dopóki trwa procedura azylowa. Prawo międzynarodowe stanowi, że osobie uciekającej przed prześladowaniami należy udzielić pomocy nawet, jeśli korzysta z nielegalnych kanałów migracji. Ze względu na nieostrą różnicę między legalnością a nielegalnością sugeruje się stosowanie terminu *migranci o nieuregulowanym statusie* zamiast *nielegalni migranci*, bo żaden człowiek nie jest nielegalny, a jedynie jego postępowanie może łamać prawo (i dlatego mówienie o nielegalnej migracji jest poprawne). Kim są migranci/migrantki o nieuregulowanym statusie? Zazwyczaj nielegalną migrację kojarzy się z ludźmi przekraczającymi granicę w niedozwolonym miejscu – przepływającymi Morze Śródziemne na pontonach, forsującymi mury graniczne lub przepływającymi przez rzekę pod osłoną nocy. Wszyscy widzieliśmy takie dramatyczne obrazy latem 2015 i 2021 roku. Jednak zasadniczo wciąż są to rzadkie przypadki, zwłaszcza jeśli porównamy liczbę nielegalnych i legalnych przekroczeń granicy. Równie duża jest różnica między liczbą nielegalnych przekroczeń granicy a łączną liczbą migrantek o nieuregulowanym statusie. Frontex podaje, że na przykład w 2019 roku na terenie Unii Europejskiej przebywało nielegalnie 402 913 osób, ale zatrzymano tylko 141 846 osób przekraczających nielegalnie granicę.

Kanały nielegalnej migracji

Nielegalna migracja często odbywa się przy udziale przemytników, a nawet handlarzy ludźmi. Przemytnik to ktoś, kto pomaga migrantom i migrantkom dotrzeć do upragnionego kraju nielegalnie lub przechytrzając legalne procedury. Przemytnicy organizują nielegalne przekroczenie granicy (np. w ciężarówce), podrabiają i sprzedają paszporty oraz wydają zaproszenia turystyczne osobom, których celem jest nie tylko podziwianie pięknych widoków w danym kraju, ale nielegalne pozostanie w nim. Rozległe sieci przemytników obejmują wielu ludzi do różnych zadań i działają międzynarodowo. W wielu przypadkach sieci te funkcjonują dla zysku, zarabiając za swoje usługi poważne sumy, znacznie przekraczające koszty legalnego przekroczenia granicy. W przypadku handlu ludźmi osoba organizująca przemyt z ramienia sieci przemytników, znacznie bardziej wyzyskuje migranta lub migrantkę. Przemytnik działający samodzielnie, jest zainteresowany głównie przeprowadzeniem takiej osoby przez granicę i otrzymaniem od niej pieniędzy. Handel ludźmi polega na tym, że po dotarciu do kraju przeznaczenia osoba nadal jest wyzyskiwana, np. zostaje zmuszona do nielegalnej pracy jako prostytutka, w warsztacie itp., aby pokryć rzekome koszty przemytu. Ofiary handlu ludźmi nie zawsze migrują z własnej woli, ale są porywane lub przewożone do kraju przeznaczenia pod przymusem. Ofiary handlu ludźmi i przemytu stanowią jednak niewielką mniejszość. Migranci i migrantki o nieuregulowanym statusie najczęściej przekraczają granicę całkowicie legalnie, ale pozostają na miejscu po wygaśnięciu prawa do legalnego pobytu. Przykładowo, osoba przybywa do kraju z zezwoleniem na pracę, ale po jego wygaśnięciu z jakiegoś powodu nie otrzymuje przedłużenia (bo nie ubiega się o nie lub zmieniły się zasady pracy migrantów i migrantek). Od momentu wygaśnięcia dokumentu pobyt takiej osoby w danym kraju jest nielegalny. Dobrym przykładem są Stany Zjednoczone, gdzie do lat 60. XX wieku w ramach tzw. programu Bracero funkcjonowały elastyczne przepisy regulujące migrację zarobkową. Wielu Meksykanów i wiele Meksykanek wyjeżdżało do USA, aby dodatkowo zarobić w ramach pracy sezonowej. Jednak w pewnym momencie program Bracero został zakończony i łatwy wjazd do USA przestał być możliwy. Ludzie byli jednak przyzwyczajeni do pracy po drugiej stronie granicy, rodziny były zadowolone z wyższego standardu życia, a gospodarstwa rolne potrzebowały rąk do pracy. Wiele osób pozostało więc w USA, aby pracować bez legalnego zezwolenia. Z czasem stali się „nielegalni”, nie mogąc ubiegać się o obywatelstwo USA ani o odnowienie dokumentów meksykańskich bez złamania prawa, ani też spotkać się z rodzinami inaczej niż nielegalnie przekraczając granicę.

Przeciwdziałanie nielegalnej migracji

Co pomaga przeciwdziałać nielegalnej migracji? Kraje wypracowały szereg środków zarówno zapobiegających temu zjawisku, jak i skierowanych do osób już przebywających nielegalnie na ich terenie. Można wzmocnić kontrole, prowadzić kampanie informacyjne dla potencjalnych migrantów i migrantek na temat ryzyka związanego z nielegalną migracją lub reagować na przyczyny tego zjawiska, co często wiąże się z nakładami finansowymi. Opracowano różne programy powrotów oraz programy legalizacyjne wychodzące naprzeciw migrantom i migrantkom o nieuregulowanym statusie przebywającym już w danym kraju.

Skuteczniejsze kontrole graniczne

Aby zapobiegać nielegalnym migracjom, można usprawnić kontrolę na zewnętrznych granicach. Służby graniczne coraz częściej korzystają z technologii – kamer termowizyjnych na granicach lądowych wykrywających np. nielegalne nocne przekroczenia granicy, systemów czujników ruchu na granicach morskich, dronów przekazujących do centrum monitorowania informacji o podejrzanych pojazdach pojawiających się w strefie nadgranicznej nawet na duże odległości. Osoby ukryte w samochodach można odnajdywać przy pomocy monitorów tętna. Technologie kontroli dokumentów są stale udoskonalane, a w niektórych miejscach są wznoszone mury graniczne. Wszystkie te działania i środki stoją na straży zewnętrznych granic Unii Europejskiej. Nawiasem mówiąc, aby zapobiegać sytuacjom takim jak kryzys uchodźczy z 2015 roku, Europejska Agencja Straży Granicznej i Przybrzeżnej utworzyła stały korpus i listę oficerów rezerwowych pozostających w gotowości do interwencji w razie kryzysu. Odbywają się też wspólne misje tam, gdzie nielegalna migracja jest bardziej intensywna. Problem z wdrażanymi rozwiązaniami polega na tym, że zawodowi przemytnicy wciąż śledzą rozwój sytuacji – jeśli straż graniczna wzmacnia kontrole w jednej strefie, przemytnicy przerzucają się na alternatywne szlaki migracyjne; jeśli udoskonala się technologie wykrywania fałszywych dokumentów, to również oszuści ulepszają sposoby fałszowania. Nie da się więc zamienić Europy w fortecę. Również mur graniczny nie stanowi cudownego rozwiązania. Na przykład w 2012 roku zbudowano mur na granicy lądowej między Turcją a Grecją, gdzie dochodziło do wielu prób nielegalnych przekroczeń rubieży. Aktywność na tym odcinku praktycznie zanikła, ale w kolejnych miesiącach zwiększył się ruch na morskim szlaku migracyjnym.

Powroty

Można wzmacniać również kontrolę wewnątrz kraju i w ten sposób zająć się największą grupą, czyli osobami przebywającymi w kraju bez legalnej podstawy. Kiedy państwo natrafia na osobę bez uregulowanego statusu, otrzymuje ona nakaz opuszczenia kraju w określonym terminie. Jednak nie wszyscy chcą – ani nawet mogą – to zrobić, jeśli np. nie mają dokumentów uprawniających do podróży lub pieniędzy na bilet. To dlatego kraje opracowały programy powrotów, w ramach których organizują repatriację – zapewniają bilet lotniczy, w razie potrzeby kontaktują się z krajem pochodzenia w celu uzyskania potrzebnych dokumentów itp. Powrót może być przymusowy – kiedy osoba jest odwożona pod eskortą policji/ straży granicznej i służb medycznych do swojego kraju, lub dobrowolny – gdy osoba wyjeżdża sama lub przynajmniej współpracuje ze służbami. Jako zachętę w tym drugim przypadku Międzynarodowa Organizacja ds. Migracji otworzyła program dobrowolnych powrotów odpowiadający na pierwotne przyczyny migracji, często natury ekonomicznej. Programy oferują osobom powracającym np. szkolenia umożliwiające podjęcie nowej pracy lub rozpoczęcie własnej działalności w kraju pochodzenia albo mikrokredyty na otwarcie firmy. Oczywiście programy te są krytykowane, ponieważ otwierają drogę do nadużyć – mogą znaleźć się osoby migrujące ze swojego kraju, aby celowo poddać się deportacji i skorzystać z pomocy finansowej. Z drugiej strony badania nad przyczynami decyzji o migracji osób wybierających nieuregulowane kanały sugerują, że zasadniczo wiedza takich osób o politykach migracyjnych

krajów przeznaczenia jest niemal zerowa. A zatem sytuacja, że nieuregulowany szlak migracyjny zostanie wybrany wyłącznie dla pomocy finansowej przy powrocie, jest raczej teoretyczna. Z kolei kwestionuje się, na ile dobrowolny jest powrót w takim trybie, jeśli alternatywą dla danej osoby jest strach przed przymusową deportacją. Tak czy owak, liczba uczestników i uczestniczek programów wspierających powroty jest raczej niewielka. Statystyki powrotów dla krajów Unii Europejskiej można znaleźć [tutaj](#). Największy problem z powrotami jest taki, że kraje pochodzenia migrantów i migrantek o nieuregulowanym statusie przyjmują ich niechętnie i odmawiają lub utrudniają współpracę z krajem odsyłającym. Dlaczego? Przede wszystkim dlatego, że gospodarki wielu krajów zależą od pieniędzy przesyłanych przez migrantów i migrantki niezależnie od legalności ich statusu. Kraje pochodzenia czują się też w pozycji siły wobec europejskiego strachu przed migrantami. „Co jesteście gotowi dać nam w zamian, jeśli przyjmimy z powrotem naszych obywateli? Wsparcie rozwojowe, ułatwienia wizowe, coś innego?”. W takiej sytuacji procedura powrotu może czasem trwać latami. W każdym razie zidentyfikowanie osób bez uregulowanego statusu nie zawsze jest łatwe. Stosunkowo łatwo znikają one z radaru. Nierzadko po otrzymaniu nakazu wyjazdu z jednego kraju członkowskiego UE przenoszą się do innego państwa, aby uniknąć deportacji. Na potrzeby wykrywania takich przypadków – a także nieważnych wiz lub pozwoleń na pobyt – w UE powstaje skomplikowana sieć baz danych, która ma ułatwić przepływ informacji między krajami członkowskimi.

Uregulowanie migracji

Oprócz wzmocnionej kontroli istnieje inne możliwości – rozwiązanie pierwotnych przyczyn nielegalnej migracji. Do 2017 roku dla wielu krajów UE wyzwaniem były fałszywe dokumenty lub łamanie przepisów granicznych przez osoby z Ukrainy. Te problemy zniknęły w 2018 roku, kiedy obywatele i obywatelki Ukrainy uzyskali prawo wjazdu na teren UE bez wizy. Jednocześnie np. od 2010 roku wzmożła się nielegalna migracja z krajów afrykańskich, co częściowo można wyjaśnić stopniowym ograniczaniem możliwości legalnej migracji osób z tego regionu. Jeśli nie można dostać się legalnie do kraju przeznaczenia, ludzie będą szukać mniej bezpiecznych szlaków migracyjnych i korzystać z usług przemytników. Przykładowo, uproszczenie przepisów dotyczących migracji zarobkowej może być alternatywą dla nielegalnej migracji, której celem jest dotarcie do krajów o wyższych wynagrodzeniach i poprawa jakości życia. Niektóre kraje wprowadzają programy przesiedleń polegające na przyjmowaniu z zagranicznych obozów dla uchodźców osób, którym przysługuje ochrona międzynarodowa. To też sposób na zniechęcenie uchodźców i uchodźczyń uciekających przed konfliktem zbrojnym do wyruszenia w niebezpieczną, nielegalną drogę do kraju, w którym mogą ubiegać się o azyl. Poluzowanie przepisów dotyczących legalnej migracji pozwala lepiej kontrolować aktywność imigrantów i imigrantek, np. umożliwi sprawdzenie, czy przestrzegają przepisów i płacą podatki. Istnienie legalnych kanałów migracji ogranicza też prawdopodobieństwo, że migranci trafią do zorganizowanych siatek przestępczych, będą sponsorować szajki przemytnicze lub padną ofiarą handlu ludźmi, a wtedy – powiedzmy to wprost – ich zatrzymanie i przymusowa deportacja nie będą tanie.

Oczywiście zasadne jest pytanie, czy poluzowane kontrole migracyjne nie spowodują problemów wynikających z nadmiernego napływu imigrantek: zaburzeń na rynku pracy, „zatkania” systemu opieki społecznej czy wyzwań związanych z integracją. Z pewnością warto pamiętać, że wielu migrantów i wiele migrantek o nieuregulowanym statusie nie ma głębokiej wiedzy o legalnych kanałach migracji, co oznacza, że uregulowanie tej kwestii nie odbędzie się jak za dotknięciem czarodziejskiej różdżki.

Współpraca rozwojowa jako sposób przeciwdziałania nielegalnej migracji

To dlatego popularnym rozwiązaniem alternatywnym stało się zapobieganie migracji ekonomicznej. Wiele krajów, w tym kraje Unii Europejskiej, intensywnie współpracuje z krajami będącymi źródłem emigracji, a także z krajami tranzytowymi, gdzie działają przemytnicy. Dlaczego w 2018 roku znacznie zmalała liczba osób nielegalnie przekraczających granicę Włoch? Straż graniczna Libii zaczęła skuteczniej monitorować pontony wypływające z portów tego kraju. Duże znaczenie miała też współpraca z Nigrem, ważnym kanałem tranzytowym, gdzie niektóre pustynne grupy etniczne zarabiają na życie, pomagając uchodźcom z Afryki Subsaharyjskiej pokonać pustynię i dotrzeć do wybrzeży Morza Śródziemnego. Programy współpracy rozwojowej pomagają przeszkolić i wyposażyć służby graniczne. Są też programy wspierające rozwój gospodarczy, mające zapobiegać przyczynom, dla których migranci i migrantki podejmują ryzykowną podróż. Niektóre z nich służą poprawie stanu lokalnej infrastruktury i wspierają zrównoważoną przedsiębiorczość. Programy rozwojowe również poddawane są krytyce – głównie za względu na to, że mimo leżącej u ich podstaw woli porozumienia co do współpracy w obszarze migracji, strony reprezentują tak odmienne podejście do tematu, że nie ma takiej możliwości. Z punktu widzenia krajów globalnego Południa możliwość poszukiwania szczęścia za granicą i przesyłania pieniędzy do domu wydaje się znacznie bardziej opłacalna niż inwestycje w lokalne drogi i kilka nowych fabryk, zwłaszcza że oferowane w nich zarobki odpowiadają raczej lokalnym standardom, a otwieranie nowych fabryk nie rozwiązuje problemu wzrostu populacji. Jak wyjaśniamy w artykule o procesach migracyjnych „Dlaczego ludzie migrują?”, poprawa warunków życia może wręcz zwiększyć migrację. Nie zawsze łatwo też zorganizować skuteczną współpracę rozwojową tak, by mieć pewność, że dociera ona do osób w potrzebie i spełnia swój cel. Przyczyną porażki może być niewłaściwe zaplanowanie programu – nieuwzględnienie lokalnego kontekstu, oraz ryzyko korupcji. Środki na rozwój mogą na przykład trafić do kieszeni lokalnych liderów.

Kampanie informacyjne

Coraz popularniejsze stają się kampanie informacyjne w postaci filmów, których bohaterowie byli uwięzieni przez handlarzy ludźmi lub nie dotarli do kraju docelowego i dzielą się swoim doświadczeniem, aby obalić mit słodkiego życia, jakie czeka na końcu migracyjnej podróży. Często się zdarza, że osoby, które dotarły do celu, nie chcą obalać tego mitu, a nawet snują budzące zazdrość opowieści o swoim nowym życiu, w rzeczywistości bardzo skromnym. Kraje przeznaczenia próbują przerwać ten strumień informacji, np. umieszczając swoje filmy informacyjne na YouTube z przeznaczeniem dla tych samych grup, które mają handlarze ludźmi. Kampanie informacyjne to nie magiczna broń przeciwko nielegalnej migracji, ale

zdecydowanie przynoszą efekty. Na przykład okazało się, że kampania zrealizowana w Senegal w ramach pilotażowego programu *Migrants as Messengers* Międzynarodowej Organizacji ds. Migracji ONZ przyczyniła się do znaczącego wzrostu świadomości potencjalnych migrantów i migrantek co do różnych rodzajów ryzyka związanego z migracją nielegalnymi kanałami i zmniejszyła ich motywację do podjęcia takiej podróży.

Podsumowując, nie istnieje cudowny przepis na całkowite zamknięcie wszystkich nielegalnych kanałów migracji ani magiczna sztuczka pozwalająca wykryć wszystkie osoby o nieuregulowanym statusie w danym kraju. Natomiast skuteczne kontrole graniczne i współpraca międzynarodowa, zwiększanie świadomości migrantów i migrantek oraz oferowanie alternatywnych rozwiązań może przyczynić się do znaczącego zmniejszenia nielegalnej migracji.

Tematy do dyskusji:

- W jaki sposób człowiek staje się migrantem/migrantką o nieuregulowanym statusie pobytu (np. na skutek wygaśnięcia zezwolenia na pobyt, nielegalnego przekroczenia granicy, handlu ludźmi)? Wyobraź sobie i opisz podróż trzech osób. Kim są, dlaczego wyjechały, jak doszło do tego, że ich status pobytu jest nieuregulowany?
- Jaki sposób lub sposoby należy Twoim zdaniem stosować, aby zapobiegać nielegalnej migracji? Opracuj najlepszy według Ciebie schemat uwzględniający zarówno sposoby kontroli granic, jak i zapobiegania migracji.

Dodatkowa lektura:

Na stronie internetowej Europejskiej Agencji Straży Granicznej i Przybrzeżnej (Frontex) znajdziecie [interaktywną mapę](#) nielegalnych przekroczeń granicy UE oraz [bieżące raporty](#) na temat nielegalnej migracji i patrolowania granic.

Eurostat zbiera dane statystyczne o osobach o nieuregulowanym statusie pomytu, decyzjach o deportacji i powrotach: <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>

Statystyki dotyczące handlu ludźmi: <https://www.ctdatacollaborative.org/>

Więcej materiałów na stronie internetowej programu: www.globalna.ceo.org.pl

Materiał powstał w 2021 roku ramach przedsięwzięcia „I am European: Historie i fakty o migracjach na XXI wiek” realizowanego przez Centrum Edukacji Obywatelskiej. Tłumaczenie z języka angielskiego na język polski zostało przygotowane w 2022 r. w ramach projektu „Globalna szkoła. Razem o migracjach”, będącego częścią przedsięwzięcia. Projekty współfinansowane są ze środków Unii Europejskiej oraz w ramach programu polskiej współpracy rozwojowej Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP. Treść wyraża wyłącznie poglądy autorów/autorek i nie może być utożsamiana z oficjalnym stanowiskiem Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP ani Unii Europejskiej. www.gov.pl/polskapomoc

„I am European. Historie i fakty o migracjach na XXI wiek” jest częścią programu DEAR (The European Commission's Development Education and Awareness Raising Programme), który wspiera projekty angażujące społeczeństwo Unii Europejskiej w globalne zagadnienia rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego. Poprzez finansowanie programów takich jak „I am European. Historie i fakty o migracjach na XXI wiek” DEAR promuje uniwersalne wartości, m.in. wolność, demokrację, praworządność oraz umożliwia obywatelom i obywatelkom Europy włączenie się w globalny rozwój. Program DEAR finansuje około 30 programów w krajach członkowskich UE. Projekty te przyczyniają się do zwiększenia zrozumienia i zaangażowania Europejczyków i Europejczyków w kreowanie pozytywnych zmiany społecznych zarówno na poziomie lokalnym, jak i międzynarodowym. Działania DEAR wspierają również pracę UE na rzecz realizacji Celów Zrównoważonego Rozwoju.

Wydawca:
Fundacja Centrum Edukacji Obywatelskiej
ul. Noakowskiego 10, 00-666 Warszawa
www.ceo.org.pl
Warszawa 2022

Autorka: Mari-Liis Jakobson
Tłumaczenie: Anna Wojtych
Redakcja językowa: Magdalena Bogdańska-Maciak

Materiał jest dostępny na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa 4.0 Międzynarodowe. Pewne prawa zastrzeżone na rzecz Fundacji Centrum Edukacji Obywatelskiej. Tłumaczenie powstało w ramach programu polskiej współpracy rozwojowej realizowanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2022. Zezwala się na dowolne wykorzystanie utworu, pod warunkiem zachowania ww. informacji, w tym informacji o stosowanej licencji i posiadaczach praw.

**Odpowiadaj
na globalne
wyzwania**

Centrum Edukacji Obywatelskiej
ul. Noakowskiego 10, 00-666 Warszawa
tel. +48 (22) 875-85-40
e-mail: ceo@ceo.org.pl, www.ceo.org.pl